

ONP's ortografiske norm

ONP's ortografiske norm afspejler et rekonstrueret **norrønt** (islandsk/norsk) sprogstadium **ca. 1200-1250** (nærmere 1200 end 1250).

Hvor et valg har skullet træffes mellem **islandsk** og **norsk** standard, er den mere konservative norm foretrukket. Således følges oftest islandsk sprogbrug. Men hvor norsk er mere konservativt, følges norsk sprogbrug (fx. ved manglende vokalførlængelse foran visse konsonantkombinationer).

Fremmedord (mærket 'alien.') normaliseres efter udenlandsk sprogform, så vidt muligt i overensstemmelse med en standardordbogs stavemåde; for latinens vedkommende følges klassisk norm.

De mere integrerede **låneord** tillempes norrøn norm (og redigeres på linje med det hjemlige ordforråd).

ONP's ortografiske norm lægger sig tæt op ad **den traditionelle norm**, der er udviklet ved udgivelse af normaliserede norrøne tekster (fx. Íslenzk Fornrit), i ordbøger (fx. Heggstad, Hødnebø & Simensen: *Norrøn ordbok*, 1975) og i andre hjælpemidler (i det følgende henvises der undertiden til Noreen: *Altisländische und altnorwegische Grammatik*, 4. ed., 1923, og Larsson: *Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna*, 1891).

Den mest iøjnefaldende afvigelse fra gængs praksis i udgaver og ordbøger er valget af bogstavtegnene **æ** og **ó** for de lange æ- og ø-lyde (sådan som de optræder i Noreens grammatik og inden for lingvistikken). Valget af **æ** og **ó** (frem for **æ** og **œ**) er truffet under hensyntagen til skrivemåder i håndskrifterne, men dog hovedsagelig af praktisk-pædagogiske grunde: således vil man i normaliseret tekst finde accent aigu over alle lange vokaler, og uheldig sammenblanding af **æ** og **œ** (spec. i kursiv) kan undgås.

Obs. ændret praksis pr. ONP 3 mht. **ft/pt**, **fs/ps** (cf. *ndf.*).

Den ortografiske variation, som kilderne udviser, beror dels på, at de repræsenterer et tidsrum på ca. 400 år med markante sproghistoriske forandringer i perioden, dels på regionale forskelle i sprogbrug, dels på vaklen og inkonsekvens i ortografien i de enkelte håndskrifter.

Den ortografiske norm, der benyttes i opslagsord og anden normaliseret norrøn tekst i ONP, er altså en abstraktion, for så vidt som den ikke findes samlet i noget enkelt af de håndskrifter, der udgør ONP's kildemateriale; og normaliseringen (ikke mindst den grammatiske normalisering ved opstilling af opslagsord i grundform) medfører undertiden konstruktion af former, der ikke findes belagt i materialet.

Normalisering af norrøne tekster rykker dem ud af tid og rum og slører deres egenkarakter, men standardiseringen kan alligevel bringe teksterne nærmere til læseren. Når en middelaldertekst fx. gengives i nutidig islandsk sprogdragt, får den islandske læser uden særlige filologiske forudsætninger en god mulighed for at komme ind til værket. Tilsvarende giver den standardiserede norrøne normalisering den studerende inden for den internationale læserskare en chance for at nærme sig værket ved hjælp af ordbøger, grammatikker og andre værktøjer. Derfor - for at sikre den fælles indgang til stoffet - normaliserer nærværende ordbog opslagsformer og hjælpe- og citatetekster. De norrøne citater kommer dog læseren imøde så vidt muligt unormaliseret; de fremlægges i ordbogsartiklerne så nær ved de overleverede tekster, som håndskrifterne og de forhåndenværende udgaver tillader.

(ONP's normalisering svarer til den praksis for normalisering, der anbefales ved MENOTA = Medieval Nordic Text Archive y Arkiv for nordiske middelaldertekster www.menota.org).

(Beskrivelsen er ikke endelig og revideres løbende. Kritiske kommentarer og spørgsmål angående ONP's normalisering modtages med taknemmelighed onp@hum.ku.dk).

alfabet]

Det norrøne alfabet

(inkl. bogstaver i fremmedord)

a/á, b, c, d/ð, e/é, f, g, h, i/í, j, k, l, m, n, o/ó, p, q, r, s, t, u/ú, v, x, y/ý, z, þ, æ, ø/ó, ǫ

Kort og lang vokal er ligestillede i alfabetet, idet dog kort vokal kommer før lang ved minimale par; således opføres fx. **hlið** før **hlíð**.

regler]

Nogle regler for normalisering

(I eksempel materialet står opslagsord med fedt, bøjningsformer er understregede).

vokaler]

Vokaler

længde]

Længde

længdetegn]

Der er accent aigu over alle lange vokaler (også **æ** og **ó**)

kort]

Foran konsonantkombinationerne lf, lg, lk, lm, ln, lp, ls betegnes vokalerne a, o, u, ǫ som korte (forlængelse, som indtræder i islandsk og vestnorsk i løbet af perioden, vises ikke):

halfr, **ǫlft**, **alftir**, **alfta-**, **folginn**, **mjolk**, **holmr**, **ǫln**, **alnir**, **alna-**, **hjalpa**, **hals**, **bolstr**

Der vises ikke forlængelse i **arni** (dat. af arinn)

Der normaliseres med kort vokal i præet. af reduplikationsverber, 3. aflydsrække:

blett (blanda), **fekk** (fá), **fell** (falla), **gekk** (ganga), **helt** (halda), **hekk** (hanga)

lang]

Lang vokal er der af andre (oprindelses)grunde i:

frjáls, **járn**, **kólna**

fortis]

Fortis

á < ó]

For tidligt ó bruges **á**:

ástar·hátr

á/ó]

I nasale omgivelser, hvor både á-form og ó-form forekommer, opføres ó-formen som sideform:

nátt, nótt; án, ón, ...; ambátt, ambótt, ombótt

ó-]

Det privative præfiks skrives **ó-** (ikke ú-) (cf. Larsson; Noreen § 112, 1)

ó]

Der skrives **ór** (præp.), **ór-** (ikke úr, úr-) (cf. Larsson)

æ/ó]

Etymologisk forskel vises mellem **æ** og **ó**

ø/ø]

Etymologisk forskel vises mellem **ø** og **ø**

infortis]

Infortis

i]

Den palatale endelsesvokal skrives **i** (ikke e)

u]

Den velare endelsesvokal skrives **u** (ikke o)

infortis/semifortis]

Infortis/Semifortis

-endi]

Suffikset skrives **-endi** (ikke -indi) (sideformer: **-yndi**, sj. **-andi**)

-lig-]

Suffikset skrives **-ligr**, **-liga** (ikke -legr, -lega)

-semi]

Suffikset skrives **-semi** (sideform: **-simi**)

inn]

Den bestemte artikel præsenteres ved formerne **inn** (ikke enn) og **hinn** (<> dem. pron. hinn)

-un/-an]

Valg af **-un/-an** træffes på grundlag af alle usammensatte/sammensatte former

vokaler/halvvokaler/konsonanter]

Vokaler/halvvokaler/konsonanter

i(í)/j, u(ú)/v]

i(í)/j, u(ú)/v

Bogstaverne i og j, som i håndskrifterne udelukkende er grafiske varianter og således ikke gengiver forskelle i lydverdien, distribueres, således at

i/í]

i/í står i stavelsescentrum (vokal):

inni, binda, í

j]

mens **j** står i stavelsesmarginal (konsonant eller halvvokal):

jörð, fjár (fé), **hjarta, velja, nesjum** (nes)

u/ú]

Tilsvarende distribueres **u/ú**:

undir, hús

v]

og **v**:

várr, hverr, kvern, hoggva

konsonanter]

Konsonanter

dobbelt/enkelt]

Dobbelt/Enkelt

dobbelt]

Dobbeltbetegnelse af konsonant i stammemorfem beholdes ved sammensætning:

mann·liga, skamm·lífr, þurr·fasta

bøjning:

allri, allt (all-), falls (fall), felldi (fella), kenndi (kenna), manns (mann-), minnstr (minn-), vinnr, vannsk, vannt (vinna), þynntr (þynna)

og afledning:

áttján (átta), **byggð** (byggja), **grennd** (grannr), **minnka** (minn-), **skemmta**, **skemmtun** (skammr), **þurrka** (þurr)

enkelt]

I former som hugði (hyggja), lagði (leggja) er stammemorfemet oprindeligt kortstavet, mens der ses forlængelse i infinitivformen/opslagsformen.

Der er enkeltkonsonant i følgende ord:

fram, **frum-**, **konstr**, **kunst**

ð/d/t]

ð/d/t i (først og fremmest) **bøjningsendelse og afledningssuffixs**

Følgende regler gælder for betegnelse af dental obstruent i bøjningsendelse og afledningssuffix. Dentalen betegnes:

ð]

ð

1. efter vokal, når dentalen følges af vokal eller r eller står i udlyd:

kallaði, kallaðr, kølluð (kalla)

2. efter rð, hvor stammens ð smelter sammen med den suffigerede dental til enkelt ð:

gerði (præt. af gerða)

3. efter stammeudlyd på b, f, g, ng, k, m, p, r (uanset rodstavelseslængde):

kembði (kemba), **helfð** (halfr), horfði (horfa), uggði (ugga), **lengð** (langr), **þyngð** (þungr), **sekð** (sagr), **spekð** (spakr), vakði (vaka), merkði (merkja), **kvæmð** (koma), dreymði (dreyma), glapði (glepja), **dýpð** (djúpr), kippði (kippa), steypði (steypa), stýrði (stýra)

Undtagelse: þurfti, keypti (→ *ndf. under t pkt. 4*), gift etc. (→ *ndf. under t pkt. 5*)

4. efter kort rodstavelse på l, n:

fjöldi, hulði (hylja), **vesplð**, þoldi (þola), unði (una) (cf. Larsson lp; opkomst omdiskuteret)

Undtagelse: seldi, skyldi etc. (→ *ndf. under d pkt. 4*)

5. Følgende ord, der falder uden for nærværende regler omkring bøjning og afledning, skrives med nõ:

synð (cf. Larsson np)

Om aldr, einfaldr, farald, grund, heldr, hold, -kund-, stund, veröld, øld → *ndf. under d pkt. 5*.

d]

d

1. efter stammeudlyd på d, hvor stammens d smelter sammen med den suffigerede dental til enkelt d:

eldi (præt. af elda), sendi (præt. af senda)

2. efter stammeudlyd på ð, hvor ð sammen med den suffigerede dental bliver til dd:

breidd (breiðr), eyddi (eyða)

Undtagelse: efter r (cf. *ovf. under ð pkt. 2*)

3. efter lang rodstavelse på l, n:

efldi (efla), felldi (fella), girndisk (girnask), **hvíld** (hvíla), sigldi (sigla), **sæld** (séll), brenndi (brenna)

Undtagelse: málti etc. (→ *ndf. under t pkt. 3*)

I de tilfælde, hvor l eller n i stammen forudgås af en anden konsonant, kan en svært udtalt trekonsonant-kombination opstå ved tillæg af endelse begyndende på dental. Sådan en konsonantgruppe kan forenkles på to måder: ved konsonantbortfald eller ved metatese. Herved kan der opstå former som girðisk for girndisk (girnask), elfõi for eflði (efla) og sigðí for siglði (sigla), dvs. forenkling af konsonantgruppen har skabt forudsætning for udtale med ð i stedet for d. I ONP normaliseres disse og lignende former (ikke desto mindre) girndisk, eflði og siglði, følgende ovennævnte regel.

4. i følgende bøjningsformer efter kort rodstavelse på l, n (cf. Noreen § 238, anm. 5):

seldi (selja), skyldi (skulu), vildi (vilja), mundi (munu)

(cf. *ovf. under ð pkt. 4*).

5. Følgende ord, der falder uden for nærværende regler omkring bøjning og afledning, skrives med ld, nd (cf. Larsson l(l)d, nd):

aldr, einfaldr, farald, grund, heldr, hold, -kund-, stund, veröld, öld

t]

t

1. efter stammeudlyd på t, hvor stammens t smelter sammen med den suffigerede dental til enkelt t:

gifti (præt. af gifta), lyfti (præt. af lyfta)

2. efter stammeudlyd på s:

brosti (brosa), kyssti (kyssa)

3. efter stammeudlyd på l, n, ustemt i urnordisk (cf. Noreen § 238, 2, b):

hellti (hella), málti (mála), ránti (rána), vápnti (vápna)

(cf. *ovf. under d pkt. 3*)

4. hvor bøjningsendelsen efter f, p allerede i de ældste håndskrifter udelukkende har t (afspejlende urgermansk t, cf. Noreen § 238, anm. 7):

þurfti (þurfa), keypti (kaupa)

og hvor afledningssuffikset afspejler t:

gift (*gefti), **greft** (*graftu), **gröftr**, **haft** (*haftu), **-skaftr**, **-skeftr**, **-skiptr**, **þrift** (*þrifti), **þurft** (*þurfti)

dental + s : z]

Dental + s : z

Hvor stammens d, ð, t møder s i bøjningsendelse eller afledningssuffiks, ses *oftest* en sammensmeltning:

z]

ds, ðs, ts > z

1. ved reflektivendelse -sk:

kvezk, kvazk (kveðask), lízk, leizk (lítask), sezk (setjask), komizk (< komit+sk), látizk (< látit+sk)

2. ved 2. pers. sg. endelse -st:

veizt (vita)

3. ved superlativendelse -str:

helztr (heldr), neztr (neðri), beztr (betri, *bat-), ýztr (ýtri)

4. ved afledning:

benzl (band), **íslenzkr** (Ísland), **breizl** (breiða), **gerzkr** (cf. Garðar, Garðaríki), **góz** (sb. n. ~ góðr adj.; evt. eng. låneord), **greizla** (greiða), **gózka** (góðr), **herzla** (herða, harðr), **jázi** (játa), **leizla** (leiða), **lýzka**, **lýzkaðr** (ljóð), **vestfirzkr** (fjórðr), **beizl** (bíta), **veizla** (veita), **væzka** (vátr)

ds, ðs, ts]

Kun *undtagelsesvis* skrives **ds**, **ðs**, **ts**,

fx. hvor genitivendelsen -s ikke ændrer ved stammens ortografi:

lands (land), góðs (góðr), báts (bátr)

tns]

Der skrives ikke z i ordformer, hvor lydforbindelsen ts er opstået ved assimilation af **tns**:

vatns-, **botns-**

lls, nns]

I forbindelserne **lls**, **nns** tages der ikke hensyn til parasitisk udviklet (ɔ: ikke etymologisk berettiget) klusil før s; der skrives således ikke z:

ellstr (ellri), **kallsa**, manns, **mennskr**, minnstr

s]

Der normaliseres **beisk-** (ikke beizk-; cf. Larsson sc; grundlaget for normaliseringen kan diskuteres).

f/v]

f/v

1. Initialt i stammemorfem (semantisk morfem) skrives **f** for f:

ferð, á·fall

og **v** for v:

verð, æ·verandi

2. Ikke-initialt i stammemorfem skrives der, efter initial konsonant, **v**:

dvelja, hverr, kvern, svala (cf. item **nekkverr**)

i øvrigt **f**:

af, haf, hóf, afi, hafa, hofuð, sofa, áfi, áfintýr, golf, starf

3. v i stammeudlyd (af typen der bortfalder foran visse endelsesvokaler) skrives **v**:

hoggva, sjóvar (sjór), **orvar** (or), **tívar** (pl.)

4. v i afledningsendelse skrives **v**:

at·gervi

ft/pt, fs/ps]

ft/pt, fs/ps (obs. ændring pr. ONP 3)

De regler, der er gennemført i ordliste og i ordbog pr. ONP 3, hvorefter der i konsonantgrupperne ft/pt og fs/ps normaliseres i overensstemmelse med grundordets etymologi, hvilket vil sige, at der normaliseres med f, undtagen hvor et sproghistorisk tidligere p kan påvises, er under stadig overvejelse; endelig stillingtagen afventer diskussion med fagfolk, bl.a. inden for Menotas regi.

ks, gs : x]

ks, gs : x

x]

Der ses **x** for ks < *hs:

lax (*lahsa-), **víxla**

samt i fremmedord og låneord:

crucifixus, crux, **dextill**, **dextilla**

ks, gs]

Genitivendelsen -s ændrer derimod ikke ved stammens ortografi; der skrives **ks**, **gs**:

þaks (þak), **loks** (adv. = gen. af lok), **heilags** (heilagr)

og der skrives i afledninger **gs** i henhold til etymologien:

fylgsni (~ folginn, præet. part. af fela), **vígsla** (~ vígja)

nnr/ðr]

nnr/ðr

Lydovergangen nnr > ðr har forskellig gennemslagskraft i forskellige ord, og ONP's normalisering afspejler materialet.

ðr]

I visse ord og ordformer er **ðr** konsekvent gennemført:

maðr (mann-), **suðr** (sunn-), **aðrir** (annarr)

nnr/ðr]

i andre findes begge varianter **nnr/ðr**:

brunnr, **bruðr** (sideform), **munnr**, **muðr** (sideform), **brennr/breðr** (bøjningssideform)

nnr]

mens der ved følgende ord, kun belagt med -nn-, kun opstilles nom.form med **nnr** (ikke ðr):

hlunnr

-sk]

Refleksivformer skrives med **-sk**

store/smá bogstaver]

Store/smá bogstaver

I ONP's norm skrives alle opslagsord og dele af opslagsord med småt:

þórs·dagr, skír·þórs·dagr

et/flere ord]

Et/flere ord

(spredte eksempler)

et]

I ét sammensat ord skrives:

allra·heilagra·manna·messu·aftann

flere]

I flere ord skrives:

upp á, á móti, at fram, í gegn, í hjá, í mót, með fram, út borinn, vel borinn